

Filosofiasta ja taiteen tekemisestä

Analyttisesti tarkasteltuna filosofia on lähinnä traditio, jonka nykyinen laajuus on aate- ja tieteenhistoriallisten oikkujen tuloista ja jonka eri osa-alueita sitoo yhteen korkeintaan 'perheyhtäläisyys'. Runollisempi näkemys on käsittää filosofia vapaaksi alueeksi tai "kehukseksi" tieteen yläpuolella: filosofia on ajattelu-toimintaa, joka jää varsinaisen tieteen rajojen ulkopuolelle, koska se kohdistuu tietoon ja ajatteluun itseensä tai koska sen kohteet ovat niin yleisiä, abstrakteja taikka vaikeasti hahmotettavia. Silti sen päämäärä on tiedollinen, toisin kuin uskonnon tai taiteen.

Yritän tässä kirjoituksessa puolivakavasti ja henkilökohtaisista lähtökohdista pohtia, mitä mahdollista annettavaa filosofialla voi taiteentekijälle olla ja mitä itse olen (varsin vaatimattoman) filosofiaharrastukseni myötä saanut omaan tekemiseeni. Filosofia on ajattelua rikastavan ja yleissivistävän, eurooppalaista kulttuuriperintöä avaavan vaikutuksen lisäksi ensinnäkin antanut hyödyllisiä käsitteitä (kuten yllä käytetty Wittgensteinin perheyhtäläisyys), joiden avulla hahmottaa maailmaa ja ihmistä. Toiseksi se on tarjonnut mallin siitä, miten voi yrittää lähestyä vaikeita ja määrittelyä pakenevia kohteita analyttisesti. Lisäksi filosofia on opettanut oman näkökulman ja oman ajattelun rajojen huomioimista – ylipäätään oman position tarkastelua.

Käyttökelpoisista käsitteistä hyvä esimerkki on 'looginen syvyys', joka ehkä oireellisesti ei tule varsinaisen filosofian piiristä vaan on peräisin fyysikko ja informaatioteoreetikko C. H. Bennettiltä. Itse löysin käsitteen Leena Krohnin esseestä. Loogisella syvyydellä tarkoitetaan lopputulemaan johtaneiden loogisten askeleiden määrää merkityksen mittarina: lauseen merkitystä ei määritä ainoastaan sen sisältämä informaatio vaan myös taustalla olevat näkymättömät askeleet. Voidaan siis ajatella, että lause X eroaa loogiselta syvyydeltään ja siten myös merkitykseltään lauseesta Y, joka muutoin näyttää identtiseltä, jos X:ään on päästy yhdeksän ja Y:hyn kolmen askeleen kautta.

Tämä helpottaa elokuvantekijää, joka ahdistuu, kun kommentaattorit tai taiteilija itse eri syistä tyypistävät teoksen kovin lattean tuntuisiksi päälauseiksi. Vaikka teos ei supistukaan sen informaation sisältöön ja vaikka informaatio on eri asia kuin syvemmin koettu ymmärrys (joka on lähempänä taiteen tavoitteita), on silti ikävää kohdata oman teoksensa informatiivinen banaalius. Mutta loogisen syvyyden hengessä voi ajatella, että teoksen sisäinen ajatteluprosessi on lopputulemassa läsnä ja jollain tapaa aistittavissa. Aku Ankan ja Dostojevskin moraaliset pohdiskelut eivät ole identtisiä, vaikka tulos olisi sama ("rikkosta seuraa rangaistus"). Näin taiteilijakin voi tältä osin

päästä banaaliuden pelosta (kuvitella olevansa kuitenkin lähempänä Dostojevskiä).

Hyödyllisten käsitteiden lisäksi toinen filosofian oppi on yritys tutkia analyttisesti myös kohteita, jotka eivät helposti tällaiseen käsittelyyn taivu. Kertovan taiteen (kirjallisuus, elokuva, teatteri) yksi tehtävä on pohtia niitäkin inhimillisen elämän kysymyksiä, joihin ei ole mahdollista löytää tyydyttäviä ja lopullisia vastauksia. Tämä pohdinta voi johtaa ainoastaan tapauskohtaisiin osatuuksiin, ei yleisiin lakeihin, mutta se on silti arvokasta, koska käsityksemme maailmasta ja ihmisestä rikastuu ja monipuolistuu. Vaikka taideteos voi pureutua kohteeseensa loogisella ehdottomuudella, se silti samalla monimutkaistaa, purkaa yksinkertaisuuksia, näyttää, ettemme tiedä, että jotain jää aina katveeseen. Liian looginen teos, joka on täysin aukoton ja selittää itsensä täydellisesti, tuntuu helposti taiteellisessa mielessä valheelliselta, ja siitä lukee muodon edessä antautunutta *mauvaise foi*ta.

Elokuvaväen piirissä saattaa kohdata ajatuksen, että avoimeksi jäävän taide-elokuvan aukkoisuus on löysyyttä, kyyryttömyyttä ajatella loppuun asti ja päästä tyydyttävästi sulkeutuvaan lopputulokseen. Näin usein onkin, mutta hienoimpien teosten aukkoisuus kurkottaa toki sulkeutuvan lopputuloksen tuolle puolen. Loogiseen syvyyteen palatakseni: tulkintaero saman teoksen kohdalla, löysyys vastaan kompleksisuus, saattaa riippua siitä, montako loogista askelta teoksen kokija käy läpi yhdessä teoksen kanssa.

Minulle tämä on myös moraalinen kysymys: taideteos, joka asettaa kokijansa kaikkitietävään asemaan kohteensa yläpuolelle, on lähtökohtaisesti hieman moraaliton. Tieto on valtaa, ja tiedon illuusiota seuraa myös vallan illuusio. Ihmisestä (tai laajemmin maailmasta) katoaa toiseuden mysteeri, ja tämä muuttuu objektiksi.

Taiteesta suuri osa ei ole hahmottelemallani tavalla yksilöllistävää, rikkovaa, vaan päinvastoin kokonaisuuksiin ja yleisiin totuuksiin pyrkivää. Mutta tällainen taide on omasta näkökulmastani usein yksinkertaisesti huonoa taidetta, tai enemmänkin viihdettä, jolla siltäkin on tärkeä tehtävänsä. On raskasta viettää kaikki aikansa toiseuden mysteerien keskellä; kaipaamme myös viihteen tarjoamia keventäviä varmuuksia. Ongelmiin joudutaan vasta, kun viihteen välttämättömiin yksinkertaisuuksiin aletaan suhtautua totuuksina. Sen sijaan esimerkiksi uskonnolliset teokset paradoksaalisesti tuntuu usein jättävät mainitun katvealueen, ei pelkästään suhteessa Jumalaan, vaan myös toiseen ihmiseen. Bressonin tai Tarkovskin tietyt elokuvat tekevät maailmasta monimutkaisemman paikan kaltaiselleni euskovaiselle ihmiselle antamalla minullekin aavistuksen pyhän kokemuksesta.

”Filosofia on länsimaisen yhteiskunnan vanhin instituutio: sen historia on jatkunut katkeamattomana kaksi ja puoli tuhatta vuotta. Ei siis ole hätiköityä samastaa länsimaista kulttuuria filosofiaan. Kysymykset, kuten ’miksi filosofiaa?’ kertovat länsimaisen sivilisaation syvästä epäluottamuksesta itseään kohtaan ja paljastavat itsetuhoprosessin, joka ilmenee hyvin selvästi kaikenlaisesta fanatismista, konsumerismista, populismista, teknologian ihannoinnista ja niin edelleen. Ei ole tärkeää tietää, moniko on kiinnostunut filosofiasta, sillä sen selviytyminen

on länsimaiden ihmisten edun mukaista, elleivät he tahdo joutua itsetuhovietin uhriksi. Mikään ei ole ikuista ja sivilisaatiot romahtavat siinä missä kaikki muukin. Mutta minusta ei ole hyvä ajatus ruokkia tätä prosessia kysymällä filosofian kelpoisuuden perään, koska filosofia on hyvän ja pahan tuolla puolen. Aivan kuin kysyisimme joltakulta: ’Oletko kiinnostunut olemassaolostasi? Ehkä se ei ole sen arvoista!’ Moinenhan houkuttelee itsemurhaan.”

– Mario Perniola

Yksinkertaistettuna tieteen ja myös filosofian tehtävä on sisyfosmaisesti yrittää luoda synteesejä ja sisällyttää kaikki poikkeuksetkin lopulta suureen systeemiin tietoisena siitä, että systeemi ei koskaan valmistu. Taiteen tehtävä on päinvastainen, vaikka taide käyttäisikin filosofian metodologista päättäväisyyttä: taide purkaa, monimutkaistaa, se näyttää yksilön yksilöllisyyden – jopa tavoitellessaan universaalia.

Tästä näkökulmasta filosofia helposti näyttäytyy huvittavan hybridisenä puuhasteluna. Nuori Wittgenstein, joka vetäytyy opettajaksi kyläkouluun kuviteltuun luoneensa aukottoman systeemin ja siten jo ratkaisseensa kaiken, on myös auttamattoman koominen hahmo. Tällainen traaginen korskeus vertautuu uskonnolliseen päätökseen, joka sekun on taiteen suhteellistavan ja monimutkaistavan prisman läpi nähtynä hieman huvittavaa. Bressonin askeettinen pyhyys on vain yhden askeleen päässä komediasta, minkä myös Aki Kaurismäki elokuvissaan selväksi tekee.

Kolmas filosofian taiteeseen tarjoama näkökulma – oman position huomioon ottaminen – kääntää aselman päälälleen ja tekee Wittgensteinista jälleen ehdottomuudessaan ihailtavan hahmon. Yksinkertaisimmillaan position huomioiminen tarkoittaa itsensä asettamista tarkasteltavan maailman sisälle, sen ymmärtämistä, että totuus ei ole absoluuttinen vaan katsojan positioista kiinni, esimerkiksi Nietzschen perspektivismin hengessä. Mutta taiteen tekijäposition voi nähdä myös toisella tavalla: vaikka taide suhteellistaa, osoittaa totuutensa osatotuuksiksi, sen täytyy suhtautua näihin osatotuuksiin väliaikaisesti absoluuttisina. Taide on tekoprosessina usein myös sokeutta, tiettyyn näkökulmaan heittäytymistä, suhteellisuuden hetkellistä unohtamista. Aina tarvitaan kyseenalajia, satiirikkoja, buñueleita ja sternejä, mutta tarvitaan myös hulluja monomaaneja, oman totuutensa

tavoittelijoita, célinejä, tarkovskeja, nuoria wittgensteineja. Käsitelty osatotuus täytyy kokea maailman tärkeimmäksi totuudeksi, ohi (yksinkertaisen) moraalin, ohi taidekentän tai laajemmin yhteiskunnan vaatimusten ja toivomusten. Taide vaatii sokeutta, jossa katoavaiseen ja yksittäiseen suhtaudutaan kuin ikuiseen ja yleiseen.

Tämän lisäksi on oltava sokea myös sille, millaisena teos näyttäytyy osana yleistä taiteensisäistä keskustelua, sekä suhteessa laajempaan traditioon että paikallisemmin omaan taideyhteisöön. Teoksen ”repliikki” ei välttämättä ole se, jonka taiteilija itse haluaisi lausua, mutta teoksen totuudellisuus on kuitenkin tärkeämpää kuin sen panos taidekeskusteluun (mikä ei tarkoita, etteikö myös ensisijaisesti taidekeskustelua hämmentäville teoksille olisi paikkansa). Samoin ei ole hyvä olla liian tietoinen siitä, mitä taideteos kertoo tekijästään, joka on toki aina teoksessa läsnä, kaikista (post)strukturalistien hämäsyryityksistä huolimatta.

Positionsa tiedostaminen tarkoittaa minulle siis paitsi oman tekemisensä ja positionsa suhteellisuuden ja osatotuudellisuuden ymmärtämistä, myös vähintään tikapuu-vaihemielessä wittgensteinilais-heideggerilais-pyhimyksellistä hybristä, ehdottomuudessaan sokeaa totuuden tavoittelua. Yksinkertaistaen näitä voisi nimittää taiteen inhimillisiksi ja epäinhimillisiksi puoliksi.

Filosofialla on konkreettisia vaikutuksia – aatteiden vaarallisuus ja toisaalta myös ajatuskokeiden yllättävätkin konkreettiset sovellukset tunnetaan – mutta minulle se on ennen kaikkea ajattelun avaamista rikastuttavalla tavalla. Ohjelmallisempi filosofisten teorioiden käyttö taiteen tekemisessä on sen sijaan itselleni kauhistus. Taiteen täytyy olla pyrkimyksissään ehdoton ja olla alistumatta mihinkään sen ulkopuoliseen agendaan, oli se sitten taloudellinen, narsistinen, sosiaalinen, poliittinen tai filosofinen.

LA